

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

2023 год

Ліст да дзевяцікласнікаў Беларусі Inbox x

Шаноўны дзевяцікласнік!

Мяне завуць Марк. Я жыву далёка ад Беларусі, але хачу пазнаёміцца з тваёй краінай. Прачытаў, што ў Беларусі шмат рэк і азёр, чыстыя лясы і гаі. А яшчэ твая краіна мае багатую і цікавую гісторыю і мову. Я пачаў спецыяльна вывучаць беларускую мову і літаратуру. Некаторыя пытанні для мяне застаюцца складанымі, таму прашу дапамогі. Упэўнены, што ты зможаш гэта зрабіць!

--

З павагай,
Марк

Сёння мы разам з вамі зробім падарожжа ў свет беларускай мовы і літаратуры разам з Маркам, пазнаёміўшы яго з некаторымі асаблівасцямі беларускай мовы і гранямі беларускага мастацкага слова.

БЛАНК ЗАДАННЯЎ

9 клас

Варыянт 2

Заданне 1. Першы наш прыпынак – краіна Лексікалогія. Тут шмат розных “жыхароў”, сярод іх ёсць амаформы – гэта розныя па значэнні словы, якія супадаюць у пэўнай граматычнай форме. Часта гэта словы розных часцін мовы (*вусны адказ – прыгожыя вусны*), радзей – адной (*лячу ў самалёце – лячу дзяцей*). Дапамажыце Марку размежаваць наступныя словы (словаформы), праілюстраваўшы іх магчымыя значэнні адпаведным кантэкстам. Назавіце часціну мовы, да якой яны адносяцца, і зрабіце іх графічны падзел на марфемы.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Разліў – разліў; піла – піла; сталі – сталі; палкі – палкі.

Заданне 2. У Фразеаландыі, як і ў іншых экзатычных краінах, звычайныя рэчы (словы) часта паўстаюць у вельмі нечаканых і непрадказальных праявах і незвычайна паводзяць сябе, бо вельмі цесна звязаны з жывой народнай традыцыяй, з невычэрпнай людскай фантазіяй.

Паспрабуйце зарыентавацца “на мясцовасці” і вызначыце, які кампанент прапушчаны ў кожным з прыведзеных фразеалагізмаў. Выберыце гэты кампанент з прапанаваных у трэцім слупку. Насупраць абранага кампанента пастаўце ў чацвёртым слупку знак “+”.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Заданне 3. Кожны дасведчаны турыст ведае, што любая вандроўка павінна быць дакладна спланавана і падчас яе трэба строга прытрымлівацца правіл, інакш можна сутыкнуцца з небяспечнымі наступствамі. Але шмат каго прываблівае і непрадказальнасць у вандроўках, магчымасць час ад часу прымаць рашэнні, звязаныя з выбарам таго ці іншага варыянта маршруту.

Гэтаксама і з мовай. З аднаго боку, яна заснавана на дакладных правілах, якія трэба строга выконваць. А з другога – у адных і тых жа выпадках мова часам дазваляе зрабіць выбар у адпаведнасці з нашымі прыхільнасцямі, адчуваннем гармоніі маўлення.

Напрыклад, некаторыя назоўнікі ў тым ці іншым склоне і ліку могуць ужывацца не з адным, а з двума канчаткамі як варыянтнымі, якія дапускаюцца нормай літаратурнай мовы.

Адчуйце сябе падарожнікам па мове і знайдзіце такія словы ў прыведзенай табліцы. Запішыце дапушчальныя іх граматычныя формы для адпаведных склону і ліку. Насупраць астатніх слоў пастаўце прочырк.

Прыклад:

Склон і лік	Слова	Граматычныя формы
Родны, множны	<i>Секунда</i>	<i>секунд / секундаў</i>
Родны, множны	<i>Стол</i>	–

Максімальная колькасць балаў – 6.

Заданне 4. Кожнай часціне мовы ўласцівы свой набор граматычных і лексіка-граматычных катэгорый, прычым гэтым наборам ахопліваецца абсалютная большасць слоў пэўнай часціны мовы. Усё гэта значна ўскладняе засваенне любой мовы як замежнай.

Дапамажыце Марку зарыентавацца ў Граматыцы. Марк дапусціў некаторыя памылкі як у вызначэнні часцінамоўнай прыналежнасці вылучаных слоў, так і пры іх лексіка-граматычным і ўласна граматычным апісанні. Выпраўце, дзе гэта неабходна, памылкі і патлумачце, чаму меркаванне Марка было памылковым.

Цікава! Склад часцін мовы ў розных мовах неаднолькавы. Адрозненні тычацца як аб'ёму асобных часцін мовы, так і ўсяго іх набору. Напрыклад, у сучаснай арабскай мове некаторыя мовазнаўцы вылучаюць усяго толькі тры часціны мовы (імя, дзеяслоў, часціцу).

Максімальная колькасць балаў – 6.

Да пэўнай ступені бусел – сімвал Беларусі. Ёсць, вядома, дацкія буслы, *апетыя*¹ Андэрсенам, ёсць буслы і ў *іншых*² заходніх краінах. Ёсць яны і на поўдні. Але на ўсход ад Беларусі, *калі*³ не лічыць сярэдняю Азію, яны *ўжо*⁴ амаль не водзяцца.

А мне пад іх палёт асабліва добра думаецца пра Беларусь, нашу з вамі радзіму. І для вас я і *хачу*⁵, *наколькі*⁶ хопіць маіх ведаў і здольнасцяў, раскажаць пра яе (У. Караткевіч).

Заданне 5. Падарожнічаць могуць не толькі людзі, але і словы! Многія словы вандруюць з мовы ў мову шмат стагоддзяў, па дарозе змяняючы сваё аблічча і прыходзячы ў новы дом-слоўнік амаль непазнавальнымі.

Прачытайце слоўнікавыя артыкулы з розных слоўнікаў, назавіце тып кожнага слоўніка. Уявіце сабе, што ўсе гэтыя артыкулы змешчаны ў адным слоўніку. Якую агульную лінгвістычную задачу магла б вырашаць такая лексікаграфічная крыніца?

Максімальная колькасць балаў – 5.

Заданне 6. Наступны прыпынак нашага падарожжа – Пунктуацыя. Уявіце, што існуе формула для вылічэння колькасці косак пры аднародных членах сказа:

$$x = n - 1,$$

дзе x – колькасць косак, а n – колькасць аднародных членаў.

Рашыце задачу:

Прапанаваны схемы сказаў з аднароднымі членамі без косак. Для якіх сказаў гэта формула правільная?

Максімальная колькасць балаў – 7.

1. [...○ i ○ i ○ i ○ ...].
2. [...○ i ○○ i ○ ...].
3. [...i ○ i ○ i ○ i ○ ...].
4. [...не ○○○ а ○ ...].
5. [...○○○ i ○ ...].
6. [...○○○○ ...].
7. [...○ ды ○○ ды ○ ...].

Заданне 7. Калі вы заўзяты турыст і прыхільнік здаровага ладу жыцця, вам будзе значна прасцей перакласці прапанаваны тэкст на беларускую мову.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Экалагічны турызм супраць ставіць выкарыстанне рэсурсаў прыроднай асяроддзя (памятнікаў прыроды і прыродных даспадобяў) для арганізацыі шырокага спектра падарожжаў – ад невялікіх адукацыйных тураў для школьнікаў да рэгулярных турыстычных праграм у нацыянальных парках і запаведніках. Ён паказвае важнасць аховы асяроддзя. Прыродаахоўныя мерапрыемствы турфірмамі могуць часткова накіравацца на прыродаахоўныя мерапрыемствы (*Із навучнай артыкулы*).

9 клас. Комплексная работа. Варыянт 2. Бланк заданняў

Заданне 8. Калі выдаваўся зборнік твораў беларускай паэзіі XX стагоддзя, нявопытны рэдактар вырашыў паправіць вершы, уставіўшы некаторыя словы. Гэта парушыла рытм вершаваных радкоў. Дапамажыце Марку “выратаваць” зборнік: знайдзіце лішніяе слова. У папраўленым вершы вызначце памер (колькасць стоп у вершаваным радку) і тып рыфмоўкі.

Максімальная колькасць балаў – 6.

А

Птушыныя гнёзды пад снегам заснулі,
Дрымотную пражу завеі хутка прадуць.
А хочаш – зімой закукуюць зязюлі,
Мядовыя росы на дол упадуць.

Аляксей Пысін “Птушыныя гнёзды пад снегам заснулі”

Б

Сцяжыны лёсу пазаплёў палын,
Бальшак Жыцця жарства наўсцяж укрыла.
І восенню пустэльнаю паныла
Шугае ў небе жураўліны белы клін.

Мікола Мятліцкі з цыкла “Санеты Чарнобыля”

Заданне 9. Марк знайшоў некалькі ўзораў мастацкіх прамой з твораў беларускай літаратуры. Вызначце, хто і да каго звяртаецца ў гэтых прамовах, а таксама назаўважце твор і яго аўтара.

Максімальная колькасць балаў – 6.

А	Пачуй мае словы, Улашчы свой камень суровы, За гэта вярбою Гатова я стаць над табою. Твайго пешахода Я ў засень ад спёкі б хавала, У час непагоды Ад бур і дажджоў засланяла; Старымі рукамі...
Б	– Але мне лягчэй. Людзі заўсёды людзі. Людзі ўсюды людзі... Дай вам Бог шчасця за добрае сэрца. Шчасця з невядомай мне рускай жанчынай, такой самай добрай, як вы. <...> Маўчыце, – сказала яна амаль сурою. – Чым я магу аддзякаваць за ўсё? Толькі словам. Дай вам Бог шчасця. І вам, і дзецям, і ўсім нашчадкам вашым. Дай Бог, каб мае ўнукі ніколі не варагавалі з вашымі.
В	– У Вежках ты моладзь ад зямлі адбіў? Ты... Колькі гадоў сачыў за тым, каб, значыць, ніхто лішнюю бульбіну ці мех зерня ад зямлі не ўзяў... А чаму ж не браць, калі яна дае? Бегаў па гарадах, каб хто лішнюю баразну не прагнаў. Хай пусте, бур’янам зарастае... Не магі!!! З усіх сіл адбівай ахвоту ў людзей працаваць. Крычаў да хрыпаты, што пазорна мець скаціну ў хляве, хлеба, бульбы шмат збіраць з агарода... Вось калі гол як сакол – значыць, сазнацельны! Калі ў хляве пуста – маладзец! А калі ў цябе каля хаты заместа крапівы жыта калосіцца буржуй! міраед! кулак! Пуста ў хляве – пуста і ў душы будзе. І хто ты такі быў? Ні начальнік, ні падначальнік, а так...

Заданне 10. Сёлета Марк збіраецца наведаць Беларусь, каб пабываць у яе культурнай сталіцы гэтага года – слаўным горадзе Слуцку. А яшчэ Марк збіраецца наведаць мясціны, звязаныя з жыццём і/або творчасцю свайго любімага беларускага пісьменніка. Гэты майстар слова здольны быў стварыць верш, паэму, вершаваную аповесць, камедыю, фарс-вадэвіль, опернае лібрэта, публіцыстычны твор, зрабіць паэтычны пераклад... Янка Купала прысвяціў гэтаму пісьменніку наступныя радкі:

І песню за песняй парадкам

Пусціў, як жывую крыніцу:

Пасыпалісь, проста як з неба,

“Дажынкi”, “Гапон”, “Вечарніцы”.

Ён шмат перажыў у сваім жыцці, у тым ліку арышт дачкі Камілы за сувязь з паўстанцамі, высылка яе ў Сібір, недахоп грошаў... А сёння гэтага чалавека ведаюць далёка за межамі Беларусі: па рашэнні ЮНЕСКА 2008 год быў абвешчаны годам гэтага пісьменніка. А у гэтым годзе адзначалася 215 гадоў з дня яго нараджэння. Адным з самых вядомых яго твораў з’яўляецца фарс пра шляхту з самага поўдня Беларусі.

Назавіце імя гэтага пісьменніка.

Складзіце для Марка турыстычны маршрут, які павінен уключаць тры мясціны Беларусі, звязаныя з жыццём і/або творчасцю названага пісьменніка, а таксама ўкажыце, што там трэба абавязкова паглядзець.

Напішыце невялікі рэкламны тэкст экскурсіі, каб вашы аднагодкі захацелі таксама праехаць гэтым маршрутам. Звярніце ўвагу, што тэкст павінен быць адрасным.

Максімальная колькасць балаў – 6.